

کلیه امتیازهای این پایان نامه به دانشگاه بوعلی سینا تعلق دارد. در صورت استفاده از تمام یا بخشی از مطالب این پایان نامه در مجلات، کنفرانس‌ها و یاسخنرانی‌ها، باید نام دانشگاه بوعلی سینا یا اساتید راهنمای پایان نامه و نام دانشجو با ذکر مأخذ و ضمن کسب مجوز کتبی از دفتر تحصیلات تکمیلی دانشگاه ثبت شود. در غیر این صورت مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت

دانشگاه بوعلی سینا

دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات عربی

پایان نامه:

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

عنوان:

تحلیل و بررسی تصاویر ادبی دنیا و آخرت در خطبه‌های نهج البلاغه

استاد راهنما:

دکتر مرتضی قائمی

استاد مشاور:

دکتر سید مهدی مسبوق

نگارش:

حسین بیات

تابستان 1389

تقدیم بہ:

صاحب دعوت مجددی (ص)؛ وارث صولت حیدری؛ مالک عصمت فاطمی؛ صاحب علم

حسنی؛ وارث شجاعت حسینی؛ مفسر کتاب مبین؛ فاتح بزرگ جہان؛ منظر رحمت بیکران؛

قلب عالم امکان؛

حضرت بقیۃ اللہ الاعظم، امام زمان (عج).

سپاسگزاری:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين و الصلاة و السلام على خير خلقه محمد (ص) و آله الطيبين الطاهرين.

حمد و سپاس خدایی، که بنده‌ی حقیرش را در جرگه‌ی متعلمین قرار داد و او را به واسطه‌ی بسط و

نشر قطره‌ی ای از کلام مولایش منت نهاد.

اینک که توفیق تهیه و تدوین این مجموعه‌ی ناچیز را یافته‌ام، بر اساس اصل « من لم يشكر المخلوق، لم

يشكر الخالق» بر خود فرض می‌دانم که از زحمات و راهنمایی‌های فراوان و بی دریغ استاد راهنمای

ارجمند و گرامی، جناب آقای دکتر مرتضی قائمی که با تأمل و صبر و حوصله‌ی فراوان، بنده را در انجام

این پایان نامه‌ی معنوی و ارزشمند یاری نموده‌اند، کمال تشکر را داشته باشم. در این زمینه از جناب

آقای دکتر سید مهدی مسبوق، استاد مشاور دلسوز و فداکارم، به خاطر مشاوره‌های سودمند و بی شائبه‌ی

ایشان، کمال قدر دانی را دارم. همچنین از دیگر اساتید ارجمند گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه بوعلی

سینا همدان، که در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد از محضرشان کسب علم و ادب نموده‌ام،

صمیمانه سپاسگزارم. از زحمات بی شائبه‌ی پدر زحمتکش و فداکارم و مادر مرحوم و مهربانم که شرایط

لازم تحصیل و پیشرفت مرا در مراحل زندگی و علمی فراهم نموده‌اند، خالصانه سپاسگزارم.

در پایان از تمام دوستانی که مساعدت‌های صمیمانه‌ی ایشان قوت قلبی بود برای بنده در جهت به

غایت رسانیدن این هدف، نهایت قدر دانی و سپاس را دارم.

دانشگاه بوعلی سینا
مشخصات رساله/پایان نامه تحصیلی

عنوان:

تحلیل و بررسی تصاویر ادبی دنیا و آخرت در خطبه‌های نهج البلاغه

نام نویسنده: حسین بیات

نام استاد راهنما: دکتر مرتضی قائمی

نام استاد مشاور: دکتر سید مهدی مسبوق

گروه آموزشی: زبان و ادبیات عرب

: ادبیات و علوم انسانی دانشکده

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد

گرایش تحصیلی: زبان و ادبیات عرب

رشته تحصیلی: زبان و ادبیات عرب

تعداد صفحات: 169

تاریخ دفاع: 1389/6/6

تاریخ تصویب: 1388/6/15

چکیده:

امام علی(ع) در فصاحت و بلاغت بی‌مانند و در خطابه و سخنوری سرآمد است. سخنان زیبا و پر محتوا و آموزنده او از روزگار زندگی پربارش، مورد توجه ادیبان و سخن‌شناسان و بزرگان علم و ادب بوده است.

نهج‌البلاغه که بعد از قرآن کریم، از گرانبهاترین و ارزشمندترین میراث فرهنگی اسلام و یکی از منابع معتبر و مستند دینی است با محتوای غنی و تصاویر زیبا و نغمه دلنشین، از همان آغاز توجه بسیاری از بزرگان دانش زیباشناسی و هنر سخنوری را به خود جلب نموده است.

دنیا و آخرت از موضوعات اصلی و محوری نهج البلاغه است، که امام علی(ع) در معرفی این دو مقوله از تصاویر ادبی زیبایی بهره می‌گیرد و خلاقیت، ابتکار و فصاحت بی‌بدیل خویش را به نمایش می‌گذارد. تصاویر ادبی به کار گرفته شده در این دو موضوع، از خیال و ابتکاری بی‌نظیر برخوردار است. دقت در انتخاب الفاظ و تعابیر، تازگی و طراوتی خاص به توصیفات آن حضرت بخشیده و خطبه‌ها را از حالت رکود و ایستایی خارج کرده است، به طوری که خواننده با خواندن این خطبه‌ها، با احساس نشاط پیام امام(ع) را دریافت می‌نماید. ایشان به شکل هنرمندانه از خیال استمداد گرفته و اندیشه‌ها و مفاهیم عقلی والا و پیچیده حکمی را در قالب الفاظی اندک و به صورت مؤثر و گیرا به مخاطب القا می‌کند.

امام(ع) با استفاده از عناصر طبیعی، زمان، مکان، تشخیص، استفاده از تجارب شخصی در به تصویر کشیدن این موضوعات و... پویایی و حرکت خاصی در تصاویر ادبی خویش ایجاد کرده است که نشان از معرفی دقیق چهره دنیا و آخرت و شناخت آن دارد.

واژه‌های کلیدی: امام علی(ع)، نهج البلاغه، دنیا، آخرت، تصاویر ادبی.

ملخص البحث:

تعدّ خطب الامام علي (ع) افصح و ابلغ الخطب في العصور المتعاقبة، هو أفصح عباد الله و ابلغهم بعد النبي و يُعدّ مصدراً قيّماً للعلم و الادب و باستمتاعه من الفصاحة و البلاغة الوافرة قد احتوى على الاقوال الحكيمية و التركيبات كثيرة المغزى و الجمالات الرائعة و الظريفة و القيمة حول موضوعات مختلفة، بحيث أنّ كلامه أوجد صدقاً واسعاً فى حلقات الادباء و العلماء و قد استخدموا صوره الرائعة و مفاهيمه البليغة في اعمالهم الادبية و العلميّة.

إنّ الشريف الرضي قد جمع ابلغ الخطب و الرسائل و الحكم التي قد كتبها علي (ع) في الظروف المختلفة في كتاب سماه نهج البلاغه و رتبّه على ثلاثة اقسام و هي الخطب و الكتب و الحكم.

إنّ نهج البلاغه الذي يعدّ من اثن و انفس التراث الثقافي في الاسلام بعد القرآن الكريم و من مصادر مؤتمنة و موثقة دينية، لفت انظار الادباء و الكتّاب و اصحاب علم الجمال.

إنّ الخطب التي كتبها أميرالمؤمنين آنذاك في الظروف المختلفة تشكّل قسماً بالغاً من نهج البلاغه و هذه الخطب قد كتبت في الموضوعات المختلفة و المتنوعة و هي نموذج عالٍ للخطب في صدر الاسلام. من الموضوعات الرئيسية و المحورية التي قام الامام علي (ع) بإنشائه في هذا الكتاب الثمين، هي الدنيا و الآخرة. هذا الموضوع يشكّل قسماً واسعاً من كتابه و هو من اهمّ الموضوعات فيه. إنّ المضامين العقلية تحتل حيزاً واسعاً في نهج البلاغه و قد استمد الامام (ع) من الصور البلاغية كالتشبيه و الاستعارة و الكناية... ليرسم بها سمات الدنيا و الآخرة للمتلقى.

إنّ الاستعارة في هذه الخطب تحتل المرتبة الاولى و يليها التشبيه و لاسيّما البليغ منه، الذي يبيّن القرابة و المسابرة بين المشبه و المشبه به. فضلاً عن ذلك أنّ الامام (ع) قد اكثر من توظيف التشخيص و نفخ الحياة في الجمادات و خلق صوراً جميلة، بحيث يظنّ القارى أنّ الاشياء كلها لها ارواح و قلوب... لهذه التشبيهات و الاستعارات حركية و ديناميكية خاصّة، لأنّ مادّتها مأخوذة من الطبيعة و الافعال التي تدلّ على الحركة و الحياة.

و قد يعبر الامام (ع) عن المعاني بالرموز و الكنى حيث دعت الحاجة الى الرمز و الائماء دون الايضاح و هذا يدلّ على أنّ ذوق الامام (ع) أحسن الاذواق و ألطفها. و الامثال ايضاً من الصور التي استخدمها الامام (ع) بشكل واسع و نقل بها ما يرمي اليه بالايجاز و الدلالة.

إنّ تتأمل قليلاً في هذه الامثال نجد فيها خصائص مفيدة، منها: احتواءها على المضامين الغنية، عدم التكلف و الغموض فيها، هداية مخاطبها في طريق الحق، بعدها عن الإبتدال في اللفظ و المعنى، نشر المفاهيم الانسانية و الاسلامية، التناغم اللفظي و الانسجام المعنوي.

إنّ تتأمل قليلاً في التصاویر الجميلة، نجد أنّ خيال الامام (ع) رحيبٌ و هو في هذه التصاویر قد صورّ المسائل العقلية كالمواعظ و الحكم... بشكل حسي. و نرى الوحدة بين التصاویر و الموضوعات في الخطب و لاسيّما موضوع الدنيا و الآخرة، بحيث تناسب الصور مع الموضوع تناسباً تاماً و قد استخدم فيها الصور المتكاثفة ليشرح و ليبين بها المسائل المتنوعة التي يريد ان يلقياها إلى المخاطب. فلذا نجد في بعض العبارات و فرة الاستعارات المتوالية و من المضامين الفنيّة الأخرى في الخطب، هي الموسيقى الداخليّة و الخارجيّة بين الالفاظ و العبارات. الامام (ع) قد اكثر من الاقتباسات و الاشارات القرآنية في كلامه.

حريّ بنا أنّ نذكر أنّ استعمال الصور الفنيّة المختلفة في نهج البلاغه ليس هدف بذاته و انما قد جعلها الامام (ع) وسيلةً لنقل المعاني المختلجة في ذهنه لارشاد المخاطب الى الاهداف الانسانيّة و الاسلاميّة المنشودة.

الكلمات الرئيسية: الامام علي (ع)، نهج البلاغه، الدنيا، الآخرة، الصور الفنيّة.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

1.....	مقدمه
	کلیات تحقیق:
6.....	1- تعریف مسأله و بیان نکات اصلی.....
7.....	2- فرضیات و هدفها.....
7.....	3- روش انجام تحقیق.....
8.....	4- سابقه و ضرورت انجام پژوهش.....
	فصل اول: نگاهی به شخصیت (جایگاه)، بلاغت و خطبه‌های امام علی (ع) و دیدگاه اسلام در مورد دنیا و آخرت
10.....	1-1. شخصیت امام علی (ع).....
16.....	2-1. بلاغت امام علی (ع).....
20.....	3-1. نهج البلاغه.....
22.....	1-3-1- تدوین نهج البلاغه.....
23.....	2-3-1- اعتبار و سندیت نهج البلاغه.....
28.....	4-1. معنای لغوی و اصطلاحی خطابه.....
30.....	1-4-1- تاریخچه خطابه.....
32.....	2-4-1- جایگاه خطابه.....
34.....	3-4-1- پیشینه‌ی خطابه در میان اعراب.....
36.....	4-4-1- نگاهی به خطابه‌های امام علی (ع).....
40.....	5-1. مفهوم دنیا و آخرت.....
43.....	1-5-1- دیدگاه اسلام، قرآن و ائمه اطهار (ع) در مورد دنیا و آخرت.....
45.....	2-5-1- دیدگاه امام علی (ع) در مورد دنیا و آخرت.....
	فصل دوم: تحلیل و بررسی تصاویر ادبی دنیا و آخرت در خطبه‌های نهج البلاغه
54.....	1-2. تعریف خیال، تصویر، تخیل.....
54.....	2-1-1- خیال.....

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
56.....	2-1-2- تصویر
58.....	3-1-2- تخیل
60.....	2-2. تشبیه
62.....	1-2-2- بلاغت تشبیه
64.....	2-2-2- تصاویر تشبیهی دنیا و آخرت در خطبه‌ها
83.....	3-2. استعاره
84.....	1-3-2- بلاغت استعاره
86.....	2-3-2- تصاویر استعاری دنیا و آخرت در خطبه‌ها
106.....	3-3-2- تصاویر استعاری مرگ در خطبه‌ها
122.....	4-2. مثل
126.....	5-2. کنایه
127.....	1-5-2- بلاغت کنایه
129.....	2-5-2- تصاویر کنایی دنیا و آخرت در خطبه‌ها
147.....	6-2. مبالغه و اغراق
148.....	1-6-2- تصاویر دارای اغراق دنیا و آخرت در خطبه‌ها
150.....	7-2. پارادوکس (بیان نقیضی)
152.....	1-7-2- تصاویر دارای پارادوکس دنیا و آخرت در خطبه‌ها
154.....	نتیجه‌گیری
158.....	پیشنهادات
159.....	منابع و ماخذ

سخنان امام علی (ع) سرشار از هنرنمایی‌های شگفت‌انگیز است. زندگی انسان، حرکت جهان، تاریخ، شیوه‌ی برخورد انسان‌ها با یکدیگر، روابط اجتماعی، طرز تفکر و تعقل، عالم غیب، منازل پس از مرگ، قیامت و جایگاه افراد در بهشت و دوزخ را چنان زنده و با روح به تصویر می‌کشد که خواننده خود را در آن صحنه و در آن میدان می‌بیند و جریانات و حوادث آن را احساس می‌کند.

موضوع دنیا و آخرت نیز، یکی از موضوعاتی است که امام علی (ع) با دقت و ظرافت خاصی به آن پرداخته است، در نهج البلاغه مکرراً دنیا مورد نکوهش قرار گرفته، به گونه‌ای که ممکن است چنین پنداشته شود که دنیا موجب رنج و مشقت و پدیده نامطلوبی است و مادامی که انسان در آن زندگی می‌کند دچار ضرر و زیان می‌گردد، اما واقعیت چیز دیگری است، با اندکی تأمل و درنگ در جملات و عبارات امام علی (ع) در این موضوع در می‌یابیم که واقعیت آن است که حضرت در کنار نکوهش دنیا، گاه آن را تحسین کرده، در کنار معایب، محاسن آن را نیز ذکر کرده اند و انسان را از خطرات، دام‌ها، موانع و لغزشگاه‌های آن بر حذر داشته اند. در واقع این دلبستگی‌ها و تعلقات روحی به دنیا است که پیامدها و عواقب ناگواری داشته و مورد مذمت واقع شده اند.

امام (ع) دنیا را نهایت دیدگاه کوردلان می‌داند، که آن سوی دنیا را نمی‌نگرند، اما انسان آگاه، نگاهش از دنیا عبور کرده، از پس آن سرای جاوید آخرت را می‌بیند، پس انسان آگاه به دنیا دل نمی‌بندد و انسان کوردل تمام توجه‌اش به دنیاست. بینا از دنیا زاد و توشه بر می‌گیرد و نابینا برای دنیا توشه فراهم می‌کند. (نک: ترجمه دشتی، خ 133: 179) پس نباید بدون در نظر گرفتن تمام جوانب سخنان حضرت به اظهار نظر روی آورد و با یک سو نگرایی به قضاوت نشست. ایشان صراحتاً و کراً نظر خود را در

مورد دنیا و آخرت بیان کرده و بر این نکته تأکید دارند که دنیا وسیله ای است برای رسیدن به هدف و مطلوب و خود هدف و مطلوب نیست.

بهره گیری هنرمندانه از صور خیال که یکی از زیباترین، دقیق ترین و لطیف ترین شکل بیان است در ادبیات هر ملتی، سخن و صاحب آن را در جایگاه والایی قرار داده، اثر و نفوذ کلام او را در مخاطب دو چندان نموده و موجبات ماندگاری و پویایی آن را فراهم می کند. بی شک سخنان علی (ع) نیز از این ویژگی هنری بهره ای وافر برده است و به صورت بسیار زیبایی به مخاطبان عرضه می شود. وقتی به تشریح شخصیت ایشان می پردازیم، با عالیترین صفات انسانی که در عین حال در یک فرد قابل جمع شدن نیست روبرو می شویم و او را جامع الاضداد می بینیم. یکی از ابعاد وی، شخصیت ادبی ایشان است که نمود آن در نهج البلاغه موجب حیرت و شگفتی زاید الوصفی است. هنگامی که به استعارات، تشبیهات، کنایات و معانی لطیف در نهج البلاغه می نگریم، در می یابیم که تمام عمر ایشان صرف فن ادبیات شده است.

نهج البلاغه متشکل از خطبه ها، نامه ها و کلمات قصار می باشد. تعداد خطبه های آن 239 خطبه است که بخش عظیمی از این کتاب را در بر می گیرد و مشتمل بر موضوعات و علوم مختلفی است که موضوع دنیا و آخرت یکی از مهم ترین آنهاست. در بررسی نهج البلاغه، تحقیقات گسترده ای انجام شده که جوانب مختلفی را در بر می گیرد، اما در زمینه ی ادبی آن چنان که باید کاری صورت نگرفته است، البته غیر از مواردی پراکنده، آن هم در لابلای شروح مختلفی مانند: شرح ابن میثم بحرانی و شرح قرن هشتم، که آنها هم به صورت جدی به بررسی جنبه های ادبی آن پرداخته اند، بنابراین ضروری می نمود نگارنده به تحلیل و بررسی تصاویر ادبی در بخش خطبه ها، در یکی از موضوعات محوری آن (دنیا و آخرت)

بپردازد، هر چند که این پژوهش نمی‌تواند حق مطلب را ادا کند و خالی از اشتباه باشد.

پژوهش حاضر شامل دو فصل می‌باشد که بعد از ذکر مقدمه و کلیات تحقیق آورده شده است. در کلیات تحقیق به مسائلی از قبیل تعریف مسأله، فرضیات، اهداف، روش انجام تحقیق، سابقه و ضرورت آن پرداخته شده است. فصل اول، به عنوان نگاهی به شخصیت (جایگاه)، بلاغت و خطبه‌های امام علی (ع) و دیدگاه اسلام در مورد دنیا و آخرت می‌باشد. این فصل مشتمل بر تعریف و توضیحات عناوینی چون: شخصیت امام علی (ع)، بلاغت و تأثیر کلام ایشان، نهج البلاغه، تدوین و اعتبار آن، معنای لغوی و اصطلاحی خطابه، تاریخچه و جایگاه آن، پیشینه‌ی خطابه در میان اعراب، نگاهی به خطابه‌های امام علی (ع)، مفهوم دنیا و آخرت و در ادامه دیدگاه اسلام، قرآن، ائمه اطهار و امام علی (ع) در مورد دنیا و آخرت می‌باشد.

فصل دوم که از لحاظ ادبی حائز اهمیت است شامل تحلیل و بررسی تصاویر ادبی دنیا و آخرت در خطبه‌های نهج البلاغه است که مشتمل بر توضیح عناوینی چون: تعریف خیال، تصویر و تخیل، تعریف تشبیه و بلاغت آن، تعریف استعاره و بلاغت آن، تصاویر استعاری مرگ، تعریف مثل و نمونه‌های آن، تعریف کنایه و بلاغت آن و کاربرد این صنایع در خطبه‌ها پیرامون موضوع دنیا و آخرت است. در ادامه به تعریف و کاربرد صنایع اغراق و پارادوکس پرداخته شده است. شایان ذکر است که در تهیه و تدارک این تحقیق از منابع متعدد و متنوعی بهره گرفته شده است، اما منبع اصلی آن، خود نهج البلاغه است. از موانع و مشکلات این تحقیق، کمبود منابع، مراجع و آثار تخصصی در مورد بلاغت و شیوه‌ی سخن‌وری امیرمؤمنان (ع) است، چرا که با وجود این که یکی از بزرگترین ابعاد شخصیت امام علی (ع) بلاغت و هنر سخنوری است، تقریباً مورد غفلت پژوهشگران واقع شده است.

در پایان امیدوارم که خداوند متعال این برگ سبز را از این بنده‌ی حقیر و ناچیز بپذیرد و چنان خالص گرداند که شایسته اهدا به پیشگاه حجتش، حضرت بقیه الله الاعظم (روحی و ارواح العالمین لتراب مقدمه الفداء) گردد.

اللهم وفقنا لما تحب وترضی

حسین بیات

تابستان - 1389

کلیات تحقیق

1- تعریف مسأله و بیان نکات اصلی:

با توجه به فنون نثر ادبی، نثر نهج البلاغه نه تنها در دوره خود، بلکه در همه دوره‌ها از نظر فنی، ادبی و بلاغی در رتبه بسیار بالایی قرار دارد. محورهای فنی این نثر از نظر محتوایی شامل موضوعات و علوم چون کلام، فلسفه، اقتصاد، تاریخ، روان شناسی، جامعه شناسی، علوم نظامی، سیاست، عدالت و ... می‌باشد، که دلالت بر جامعیت و شمولیت این کتاب دارد.

موضوع دنیا و آخرت در تشکیل جهان بینی یک فرد از اهمیت ویژه ای برخوردار است و از جمله موضوعات اصلی و محوری نهج البلاغه می‌باشد که امام علی (ع) از جهات مختلف بدان پرداخته است. یکی از مهمترین ابعاد نهج البلاغه که کمتر مورد توجه پژوهش گران قرار گرفته، بعد ادبی و فنی آن است که جای بررسی و پژوهش فراوان دارد. با توجه به اهمیت و گستردگی موضوع، امام (ع) هنرمندانه و به طور عمیق، با بیانی ویژه، خلاقیت و ابتکاری بی نظیر و با استفاده از صور و فنون مختلف بلاغی به ترسیم چهره دنیا و آخرت می‌پردازد.

ویژگی‌های دنیا طلبان، نهی از دل بستگی به دنیا و تعلقات آن، اهمیت به آخرت و سرای جاودانه از جمله محورهای سخن امام (ع) در این موضوع می‌باشد که به طور پراکنده و با استفاده از صور مختلف بیانی در کلام ایشان دیده می‌شود. شناخت و معرفی شیوه تصویر پردازی امام (ع) درباره دنیا و آخرت، زوایای فراوانی از هنر نمایی ایشان را روشن می‌کند و سبب می‌شود که نهج البلاغه بهتر مورد بهره برداری قرار گیرد.

لذا از جمله عناصری که می‌توان در بررسی موضوع دنیا و آخرت مورد پوشش قرار داد، کمیت و کیفیت استفاده از ابزارهای بیانی و بدیعی در تصویر سازی، خلاقیت و ابتکار در خلق تصاویر و تناسب بین موضوعات و تصاویر مربوطه می‌باشد. بدین وسیله دیدگاه امام علی (ع) در مورد دنیا و آخرت و هنر

تصویرپردازی وی برای مخاطب روشن می‌گردد. با توجه به توضیحات فوق، سؤالات اصلی پژوهش عبارتند از:

1- تا چه اندازه امام علی(ع) در معرفی و شناساندن چهره دنیا و آخرت از تصویر پردازی‌های ادبی استفاده کرده است؟

2- بر اساس معیارهای قابل سنجش صور خیال، خطبه‌های نهج البلاغه تا چه اندازه نمایانگر موفقیت امام علی(ع) در به کارگیری صور خیال برای معرفی دنیا و آخرت می‌باشد؟

2- فرضیات و هدف‌ها:

- هدف: کلی این پژوهش شناخت خصوصیات، زیبایی‌ها و امتیازات صور خیال و نقش و جایگاه آن در بلاغت خطبه‌های امام علی(ع)، خصوصاً در پرداختن به مقوله دنیا و آخرت می‌باشد.

- فرضیات:

1- امام علی(ع) به نسبت مفاهیم و حجم خطبه‌ها از تصویر پردازی‌های بلاغی متعدد و متنوع برای ترسیم چهره دنیا و آخرت در خطبه‌های خود استفاده کرده است.

2- بر اساس معیارهای قابل سنجش صور خیال، از قبیل: خلاقیت و ابتکار، پویایی و حیات، تناسب و.... خطبه‌های امام علی(ع) در موضوع دنیا و آخرت مبین خلاقیت و توفیق ایشان در بهره‌گیری از صور خیال است.

3- روش انجام تحقیق:

روشی که در این تحقیق پیش روی نگارنده است، روش توصیفی، تحلیلی، با رجوع به منابع، اعم از کتاب و مجله و داده‌های پژوهشی، همراه با تجزیه و تحلیل و استخراج شواهد بلاغی است.

4- سابقه و ضرورت انجام پژوهش :

درباره نهج البلاغه، آثار بسیاری در داخل و خارج ایران ارائه شده و اکثر آنها در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، اخلاقی، فرهنگی و ... بوده و بسیار کم به جنبه ادبی آن پرداخته شده است. بیش از ده‌ها شرح که بیشتر به زبان عربی می‌باشد، بر این کتاب ارجمند نوشته شده است، از جمله شرح قطب الدین راوندی، فخر رازی، محمد عبده، دکتر صبحی صالح و ... که در این میان ابن ابی الحدید و ابن میثم بحرانی، بیشتر از سایر شروح به نکات ادبی توجه کرده اند، علاوه بر این کتاب‌ها، پایان نامه‌هایی نیز در این مورد نوشته شده است، که با دید کلی به جنبه ادبی نهج البلاغه پرداخته اند، از جمله پایان نامه آقای مصطفی طاعتی غفور با عنوان " موسیقی تکرار در خطبه‌های نهج البلاغه " و پایان نامه آقای حسین احمدی سخا تحت عنوان " بررسی صور خیال در نامه 31 نهج البلاغه ". جرج جرداق نیز در بخش کوتاهی از کتاب " الامام علی، صوت العدالة الانسانية " به خصوصیات بلاغی نهج البلاغه پرداخته است. لذا این تحقیق در پی آن است که جنبه‌های ادبی موضوع دنیا و آخرت در خطبه‌ها را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد.

فصل اول:

نگاهی به شخصیت، بلاغت و خطبه‌های امام علی (ع)

و دیدگاه اسلام در مورد دنیا و آخرت

1-1. شخصیت امام علی (ع):

حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام، سی سال بعد از عام الفیل، روز جمعه سیزده رجب در خانه خدا متولد شد و در سال چهارم بعد از هجرت در سپیده دم نوزدهم ماه رمضان المبارک، با شمشیر ابن ملجم مرادی ضربت خورد و شب بیست و یکم همان ماه به شهادت رسید. ده سال قبل از بعثت و بیست و سه سال در حضور رسول اکرم (ص) و سی سال بعد از ایشان زندگی کرد. زندگی علی (ع)، زندگی پر برکتی بود برای اسلام؛ بلکه برای بشریت، و اگر آن حضرت نبود، تاریخ، تاریخ نبود. گوشه‌های درخشنده‌ی تاریخ، روزهای عمر امیرالمؤمنین (ع) است. (مظاهری، 1373: 47). سخن گفتن درباره‌ی علی (ع) کار آسانی نیست و ما فقط به ذکر فرازهایی کوتاه از زندگی ایشان می‌پردازیم:

امام علی (ع) شخصیتی است که در تمام ابعاد وجودی به کمال رسیده و در طول تاریخ اسلام ادیبان، بزرگان و اندیشمندان مسلمان و غیر مسلمان پیرامون شخصیت ایشان کتاب‌هایی را به رشته‌ی تحریر در آورده اند، هر یک از منظر خویش به ابعاد شخصیت وی پرداخته اند، به طوری که هزار کتاب به نام مناقب، که همه درباره‌ی امام علی (ع) نگاشته شده اند. (مطهری، 1379: 10) جاحظ که یکی از بزرگان اهل تسنن است، می‌گوید: «سخن گفتن درباره‌ی علی ممکن نیست. اگر قرار است حق علی ادا شود، گویند غلو است و اگر حق او ادا نشود، درباره‌ی علی ظلم است.» (مظاهری، 1373: 48). این شخصیت ممتاز، از آن شخصیت‌هایی است که دوست و دشمن، درباره‌ی او به گفتگو پرداخته و تا سر حد امکان در مدح یا قدح او کوشیده اند، اما این دوست‌ها یا دشمن‌ها هر چه گفته و هر که بوده اند، دم از مسلمانی می‌زده اند و بدون تردید، کلام آنها خالی از تعصب نبوده است. (جرداق، 1351، ج 6: 9)

اندیشمندان و ادیبان مسلمانی چون ابن ابی الحدید، علامه امینی، محمد عبده، عباس محمود العقاد و... هم چنین، اندیش مندان و ادیبان غیر مسلمانی چون جرج جرداق¹، کارادیفو²، دومینیک سوردیل³، جبران خلیل جبران، آنتوان بارا⁴، توماس کارلایل⁵، عبدالمسیح الانطاکی، نصری سلهب و صدها نفر دیگر از اصحاب اندیشه و دانش با آثار گران بهایی تلاش کرده اند برخی فضایل و ابعاد شخصیت ممتاز امیرالمؤمنین (ع) را بررسی نمایند و به دنیا معرفی کنند. هر نویسنده ای که در بعدی از ابعاد شخصیت امام علی (ع) دست به قلم برده است، به ناتوانی و ضعف و قصور خویش اعتراف کرده است. (قائمی، 1388: 6-7).

ابن ابی الحدید با اینکه شیعه علی (ع) نبوده، سخنانی در مقام ستایش شخصیت، کلام و فضیلت علی (ع) بر زبان آورده که گویی در زمان ایشان زیسته و با او زندگی کرده است، این اندیشمند مسلمان می گوید: «چه بگویم در مورد کسی که همه ی فضیلت ها به او نسبت داده می شود و هر گروه و طایفه ای خود را از او می خواند. او اصل و سرچشمه ی فضایل است که گوی سبقت را از همگان ربوده و هر که بعد از او درخششی در فضایل داشته باشد، مدیون او و پیرو و مقلد راه ایشان است. (ابن ابی الحدید، 1415، ج 1: 16) در باب جامعیت شخصیت امام (ع)، متفکران و اندیش مندان شیعه و سنی اقرار دارند و بر این امر صحه می گذارند. شهید مطهری (ره) در این زمینه می فرماید: «شخصیت عظیم و گسترده امیرالمؤمنین (ع) وسیع تر و متنوع تر از این است که یک فرد در همه جوانب و نواحی آن وارد شود و

1 - Jurge Juradq
2 - Kardivo
3 - Dominik Sordil
4 - Antuan Bara
5 - Tumas Karlil